

INHOUD

- 1 De 15.30 – Van Londen naar Parijs 9
- 2 De Directe Oriënt-Expres 17
- 3 De Van Gölü ('Van Meer')-Expres 52
- 4 De Teheran-Expres 65
- 5 De nachttrein naar Mesjed 74
- 6 De Khyber Pas-lokaaltrein 82
- 7 De Khyber Mail tot aan het kruispunt Lahore 89
- 8 De grenstrein 99
- 9 De Kalka Mail naar Simla 108
- 10 De Rahjani ('Hoofdstads')-Expres naar Bombay 121
- 11 De Delhi Mail uit Jaipoer 131
- 12 De Grand Trunk-Expres 137
- 13 De boemel naar Rameswaram 153
- 14 De Talaimannar Mail 160
- 15 De 16.25 uit Galle 165
- 16 De Howrah Mail 172
- 17 De Mandalay-Expres 187
- 18 De lokale trein naar Maymyo 196
- 19 De Lashio Mail 207
- 20 De nachtexpres uit Nong Khai 216
- 21 De Internationale Expres naar Butterworth 221
- 22 De Gouden Pijl naar Koala Loempoe 232
- 23 De Noordster-nachtexpres naar Singapore 239
- 24 De passagierstrein Saigon-Bien Hoa 249
- 25 De passagierstrein Hué-Danang 260
- 26 De Hatsoekari ('Vroege Vogel')-Expres naar Aomori 275
- 27 De kleine Ozora ('Wijde Hemel')-Expres naar Sapporo 287
- 28 De Hikari ('Zonnestraal')-Super-Expres naar Kyoto 296
- 29 De Kodama ('Echo') naar Osaka 305
- 30 De Transsiberië-Expres 311

De 15.30 – Van Londen naar Parijs

Al sinds mijn kindertijd, toen ik op gehoorsafstand van de Boston & Maine woonde, heb ik zelden een trein voorbij horen gaan zonder te wensen erin te zitten. De fluit zingt betoverend: spoorwegen zijn onweerstaanbare bazaars, die zich ongeacht het landschap waterpas voortslingeren. Je stemming stijgt door de snelheid en je glas valt nooit om. Op afschuwelijke plaatsen kan de trein een geruststelling betekenen – heel wat anders dan de angstige sfeer van verdoemenis die er van vliegtuigen uitgaat, het gevoel van misselijkheid veroorzaakt door de uitlaatgassen van de lange-afstandsbus of de verlamming die zich van de autopassagier meester maakt. Als een trein groot en geriefelijk is, hoef je zelfs geen bestemming te hebben; een hoekplaatsje is genoeg om een van die reizigers te zijn die tussen de rails in beweging blijven en nooit aankomen en evenmin het gevoel hebben dat dit moet – zoals die geluksvogel die bij de Italiaanse Spoorwegen woont omdat hij gepensioneerd is en een pasje heeft. Eerste klas reizen is beter dan aankomen, of, zoals de Engelse schrijver Michael Frayn McLuhan eens parafraseerde: ‘De reis is de stemming.’ Maar ik had voor Azië gekozen en toen het tot mij doordrong dat dit een halve aardbol verder lag was ik alleen maar blij.

En toen lag Azië achter het raampje en werd ik erdoorheen gereden in die exprestreinen naar het Oosten, en verbaasde me net zoveel over de bazaar in de trein als over die waar wij langs schoten. Alles kan in een trein: een uitstekende maaltijd, een feestje, bezoek van kaartspelers, een intrige, een lekker nachtje slapen, of de monologen van vreemden, opgezet als Russische korte verhalen. Het was mijn bedoeling om op elke trein te stappen die tussen Victoria Station en Tokio Centraal aan kwam tuffen, de zijlijn naar Simla te nemen, het korte spoor door de Khyber Pas en het lokaaltje dat de Indiase Spoorwegen met Ceylon verbindt; de Mandalay-Expres,

De Maleisische Gouden Pijl, de boemels in Vietnam en treinen met betoverende namen als de Oriënt-Expres, de Noordster, en de Transsiberië-Expres.

Ik zocht treinen, ik vond passagiers.

De eerste was Duffill. Ik herinner mij hem omdat zijn naam later een werkwoord werd – eerst van Molesworth, daarna van mij. Hij stond vlak voor me in de rij op perron 7 van Victoria Station ‘Vertrek Vasteland’. Hij was oud en zijn kleren waren veel te groot voor hem, dus misschien was hij haastig vertrokken en had hij de verkeerde kleren gepakt of kwam hij net uit het ziekenhuis. Onder het lopen trapte hij zijn broekomslagen aan rafels en hij droeg allerlei vreemd gevormde pakjes in bruin papier met touwtjes eromheen, meer de bagage van een slordige bommenlegger dan van een onversaagde reiziger. De labels wapperden in de tocht van de spoorbaan en overal was zijn naam te lezen, te weten: *R. Duffill*, en zijn adres: *Splendid Palas Hotel, Istanboel*. We zouden samen reizen. Een satirische weduwe achter een strenge sluier zou meer welkom geweest kunnen zijn, en als haar handtasje vol zat met jenever en een erfenis, zoveel te beter. Maar er was geen weduwe; er waren kampeeders, terugkerende bewoners van het continent met boodschappentasjes van Harrods, handelsreizigers, Franse meisjes met zure vriendjes, en vergrijsde Engelse echtparen die met armenvol boeken op duur literair overspel uit leken te zijn. Geen van hen zou verder komen dan Ljubljana. Duffill ging naar Istanboel – ik vroeg me af wat hij voor excuus had. Ik zelf kneep er gewoon tussenuit. Ik had geen kleur bekend. Ik had geen baan – het zou niemand opvallen dat ik stil werd, mijn vrouw kuste en alleen op de 15.30 stapte.

De trein rommelde door Clapham. Ik kwam tot de slotsom dat reizen net zo sterk een vlucht als een achtervolging was, maar tegen de tijd dat wij de bakstenen huizenblokken, de kolenopslagplaatsen en de smalle achtertuintjes van de Zuidlondense buitenwijken achter ons hadden gelaten en langs de sportvelden van Dulwich College reden – waar kinderen met stropdassen lui aan het oefenen waren – was ik al helemaal afgestemd op de beweging van de trein en was de aanplakborden van de kranten die ik de hele ochtend gelezen had vergeten, *BABY KRISTEN: VROUW GEDAGVAARD EN PLAN OM GEGIJZELD MEISJE (9) TE BEVRIJDEN* – nergens werd vermeld *SCHRIJVER VERDWENEN*, en dat was maar goed ook. Toen

reden we voorbij een rij halve villa's en gingen een tunnel binnen en reisden een minuut door volslagen duisternis om verrassend een nieuw landschap binnen te schieten, open weilanden, grazende koeien, boeren in blauwe kielen, bezig met hooien. Wij waren opgedoken uit Londen, een grijze, drassige stad, die onder de grond lag. Bij Sevenoaks kwam weer een tunnel, weer een blik over het platteland, velden met paarden die de hoeven schraapten, een paar knielende schapen, kraaien op een eest en een vlugge blik door een raampje op een wijk geprefabriceerde woningen. Door het andere raam een boerderij uit de tijd van Jacobus I en nog meer koeien. Zo is Engeland: de buitenwijken overlappen de boerderijen. Bij verschillende spoorwegovergangen waren de landwegen verstopt met auto's in files van honderden meters. De treinpassagiers verlustigden zich vol leedvermaak bij de aanblik en leken te mompelen: 'Stop, stelletje hufters.'

De hemel was oud. Op de perrons van Tonbridge stonden schooljongens met donkerblauwe blazers en afgezakte sokken, met cricketbats en schooltassen in de hand, grijnzend rond te kijken. We raceten voorbij, hun grijnslachjes meesleurend. We stopten niet, zelfs niet bij de grotere stations. Die bekeek ik vanuit de restauratiewagen, waar ik over een kartonnetje spattende thee gebogen zat, terwijl de heer Duffill, in dezelfde houding, het oog hield op zijn pakjes en zijn thee roerde met de tongspatel van een dokter. Voorbij de hopvelden die van Kent in september een zuidelijke warboel maken; voorbij een zigeunerkamp, veertien gammele woonwagens, elk met zijn eigen onvernietigbare vuilnisbelt vlak bij de voordeur; voorbij een boerderij en, vijftien meter verder, de rand van een woonwijk met allerlei interessants aan de waslijn: directoirtjes, lange onderbroeken, puntige zwarte behaatjes, de wimpels van mutslinten en sokken, die samen een uitgebreide boodschap vormden, net signaalvlaggen op dat droevige konvooi huizen.

Het feit dat wij niet stopten verleende deze Engelse trein het aanzien van doelmatige haast. Wij stoven naar de kust voor de oversteek van het Kanaal. Maar het was een vals drama. Duffill bestelde van achter zijn wippende tafel een tweede kop thee. De zwarte treinemplacementen van Ashford doemden op en rolden voorbij, we staken het hobbelige gras van Romney Marsh over, richting Folkestone. Tegen die tijd had ik Engeland achter mij gelaten. Evenals de andere reizigers. Ik ging terug naar mijn coupé en hoor-

de hoe de Italianen hun stemmen verhieven, misschien putten zij moed uit de zekerheid dat wij nu de rand van Engeland bereikt hadden. Een paar Nigerianen die tot op dat moment niet meer geweest waren dan een kwartet dansende hoofddeksels – twee gleufhoeden, een tulband en een bijenkorfpruik – werden spraakzaam in het Yoruba, het leek of zij elk woord dat ze bezigden spelden en na elke lettergreep die zij voltooid hadden, smakten zij met hun lippen. Alle passagiers zochten hun moedertaal op, terwijl de Britten zaten te mompelen en hun ogen afwendden.

‘O, moet je kijken,’ zei een vrouw, terwijl zij een zakdoek in haar schoot openvouwde.

‘Het ziet er keurig en verzorgd uit,’ zei de man bij het raam.

‘Verse bloemen.’ De vrouw wikkelde de zakdoek voorzichtig rond haar neus en snoot eerst aan de ene kant en toen aan de andere.

De man zei: ‘Het Comité voor Oorlogsgraven zorgt ervoor.’

‘Ze maken er iets moois van.’

Door de gang liep een kleine gedaante met pakjes van papier die omwonden waren met touwtjes. Zijn ellebogen stootten tegen de coupéraampjes. Duffill.

De Nigeriaanse dame leunde voorover en las het naambord van het station: ‘Foksteen.’ Haar verkeerde uitspraak leek net sarcasme en zij leek even weinig onder de indruk als lady Glencora van Trollope (‘er was niets dat zij zo graag wilde als Folkestone zien’).

De wind, opstekend uit de haven, die loodgrijs was en puisterig van de motregen, waaide in mijn ogen. Ik zag scheel van de kou die ik had opgelopen toen de eerste septemberkoelte Londen had overvallen en visioenen van palmbomen en de rozige warmte van Ceylon in mij had opgeroepen. Die kou had mij het vertrek vergemakkelijkt: vertrekken was een geneesmiddel.

‘Heb je aspirine geprobeerd?’

‘Nee, ik denk dat ik maar naar India ga.’ Ik droeg mijn bagage de veerboot op en ging op zoek naar de bar. Daar stonden twee heren op leeftijd. De een probeerde de aandacht van de barman te trekken door met een twee-shillingstuk op de tapkast te tikken.

‘Reggie is erg klein geworden,’ zei de eerste man.

‘Vind je?’ zei de tweede.

‘Ik vind van wel. Vreselijk klein. Zijn kleren passen hem niet meer.’

‘Groot is hij nooit geweest.’

‘Weet ik. Maar heb je hem gezien?’

‘Nee. Godfrey zei dat hij ziek was geweest.’

‘Zeg maar rustig erg ziek.’

‘Die man wordt oud, de stumper.’

‘En ontzettend klein.’

Daar had je Duffill. Het gesprek had over hem kunnen gaan. Maar dat was niet zo: de heren op leeftijd letten niet op hem. Duffill had de ongeruste blik van een man die zijn pakjes ergens heeft achtergelaten, zoals ook een man kijkt die denkt dat hij achtervolgd wordt. Zijn te grote kleren deden hem er fragiel uitzien. Een muisgrijze gabardine jas viel in valse plooiën van zijn schouders, de mouwomslagen waren zo groot dat ze tot aan zijn vingertoppen reikten en kwamen qua lengte vrij aardig overeen met zijn afgetrapte broek. Hij rook naar broodkorsten. Hij droeg nog steeds zijn tweed pet en had ook met een kou te kampen. Zijn schoenen waren interessant, een grof schoeisel voor alle doeleinden zoals plattelandslui die dragen. Hoewel ik zijn accent niet kon thuisbrengen – hij vroeg de barman om cider – had hij nóg iets van het platteland over zich, een koppige soberheid van zijn bruikbare kleding, die bij een Londenaar sjofel genoemd zou worden. Hij zou je kunnen vertellen waar hij die pet en die jas gekocht had en voor hoeveel, en hoe lang hij met die schoenen had gedaan. Een paar minuten later passeerde ik hem in de salon, hij zat in een hoekje met een geopend pakje, voor hem lagen een mes, een stuk stokbrood, een tube mosterd en schijven felrode salami. Langzaam en afwezig kauwde hij op zijn sandwich.

Het station in Calais was duister maar de Parijs Expres stond in de schijnwerpers. Een hele troost voor mij. Lady Glencora zegt tegen haar vriendin: ‘We kunnen naar de Koerden, Alice, zonder een pakketboot te hoeven nemen. Dat is naar mijn mening het grote comfort van het vasteland.’ Nou, goed dan, naar Parijs, de Oriënt-Expres en de Koerden. Ik stapte in, ontdekte dat mijn coupé overvol was en liep naar de restauratiewagen om wat te drinken. De kelner ging mij voor naar een tafeltje waar een man en een vrouw bezig waren hun broodjes uit elkaar te trekken zonder ervan te eten. Ik probeerde wijn te bestellen. De kelners holden heen en weer met dienbladen en negeerden mijn smekende gezicht. De trein trok op; ik keek uit het raam en toen ik mij weer omkeerde, zag ik dat men mij een moot aangebakken vis had geserveerd. Het broodscheuren-

de stel legde uit dat ik het aan de wijnkelner zou moeten vragen. Ik keek naar hem uit, kreeg de tweede gang geserveerd, ontdekte hem en deed mijn bestelling.

‘Angus zei in de *Times* dat hij research doet,’ zei de man.

‘Wat een onzin.’

‘Ik neem aan dat Angus dat wel moet doen.’

‘Angus Wilson?’ zei ik.

De man en de vrouw keken mij aan. De vrouw glimlachte maar de man staaarde nogal onvriendelijk naar me. Hij zei: ‘Graham Greene zou geen research nodig hebben.’

‘Waarom niet?’ zei ik.

De man zuchtte. Hij zei: ‘Omdat hij het al zou weten.’

‘Ik wou dat ik het met u eens kon zijn,’ zei ik. ‘Maar ik las *As If By Magic* en zei tegen mij zelf: “Dat is nog eens een staaltje van landhuishoudkunde!” Toen las ik *The Honorary Consul* en die dertig jaar oude dokter lijkt hier verdacht veel op een zeventig jaar oude romanschrijver. Overigens een aardig boek. Ik kan het u aanbevelen. Een glaasje?’

‘Nee, dank u,’ zei de vrouw.

‘Graham heeft mij een exemplaar gestuurd,’ zei de man. Hij sprak tegen de vrouw. ‘*Beste wensen, Graham*. Dat schreef hij. Ik heb het in mijn koffer.’

‘Reuze aardige man,’ zei de vrouw. ‘Ik vind het altijd fijn om hem te zien.’

Er viel een lange stilte. De restauratiewagen deed de olie- en azijnstelletjes en de sausflesjes dansen, het dessert werd met koffie geserveerd. Ik had mijn halve fles wijn al naar binnen en keek uit naar een nieuwe, maar de kelners hadden het alweer te druk, zij wankelden langs de tafels met dienbladen om de vuile borden op te halen.

‘Ik ben gek op treinen,’ zei de vrouw. ‘Wist u dat het rijtuig voor ons aan de Oriënt-Expres wordt gekoppeld?’

‘Ja,’ zei ik. ‘Trouwens...’

‘Belachelijk,’ zei de man tegen het met potlood beschreven stukje papier dat de kelner hem had gegeven. Hij vulde het schoteltje met geld en voerde de vrouw mee zonder mij nog een blik waardig te keuren.

Mijn eigen maaltijd kwam mij op vijfenveertig francs te staan, wat volgens mij overeen moest komen met tien dollar. Ik was ver-

bijsterd, maar ik kreeg toch nog de kans op een kleine wraak oefening. Terug in mijn coupé schoot het mij te binnen dat ik mijn krant op de tafel in de restauratiewagen had liggen. Ik ging terug maar net toen ik er mijn hand op wilde leggen, zei de kelner: ‘*Qu’est-ce que vous faites?*’

‘Dit is mijn krant,’ snauwde ik.

‘*C’est votre place, cela?*’

‘Uiteraard.’

‘*Eh bien alors, qu’est-ce que vous avez mangé?*’ Hij scheen van de subtiliteit van zijn kruisverhoor te genieten.

Ik zei: ‘Aangebrande vis. Een kleine portie rosbeef. Courgettes, aangebakken en klef, koude aardappelen, oud brood, en dat kostte mij vijfenveertig, ik herhaal: *vijfenveertig...*’

Ik mocht mijn krant houden.

Op het Gare du Nord werd mijn wagon aan een andere locomotief gekoppeld. Duffill en ik stonden vanaf het perron toe te kijken hoe dit gedaan werd en daarna stapten wij in. Hij had heel wat tijd nodig om zich naar boven te hijsen en hij stond in het compartiment te hijgen van inspanning. Hij stond nog steeds naar adem te snakken toen we het station uit reden om het reisje van twintig minuten naar het Gare de Lyon te beginnen, waar wij de rest van de Directe Oriënt-Expres zouden ontmoeten. Het was na elven en de meeste huizenblokken waren in duisternis gehuld. Maar achter één helder verlicht raampje werd een dineetje afgesloten, net een schilderij van een binnenhuisje, opgehangen en belicht in de schimmige galerij van daken en balkons. De trein ging voorbij en liet een afdruk van het raam op mijn netvlies achter: twee mannen en twee vrouwen, rond een tafel waarop drie wijnflessen stonden, de overblijfselen van een uitgebreide maaltijd, koffiekoppen en een geplunderde fruitschaal. De spullen en de mannen in hemdsmouwen duiden op een gezellig onderonsje, de droevige komedie van een samenkomst van vrienden. Jean en Marie waren weg geweest. Jean glimlachte, op het punt de clown uit te gaan hangen en trok zo’n verbijsterd Frans gezicht. Hij zwaaide met zijn hand heen en weer en zei: ‘Ze ging op de tafel staan en begon er als een gek mee onder mijn neus te wapperen. “Ongelooflijk!” zei ik tegen Marie. “Dat zullen de Picards nooit geloven.” Toch is het waar. En toen liet ze...’

De trein draaide langzaam door Parijs, kronkelde tussen de don-

kere gebouwen door en gilde *friiiiiifronnnng* in de oren van slapende vrouwen. Het Gare de Lyon was wakker en straalde de middernachtelijke betovering uit van felle lampen en stomende locomotieven, en verderop achter glimmende rails stond een trein met geribbelde canvas kappen die eruitzag als een rups die op het punt stond te vertrekken om zich een weg door Frankrijk te kauwen. Reizigers kwamen houterig van vermoeidheid en geeuwend het perron op. De kruiers leunden op de bagagewagentjes en keken toe hoe de passagiers met hun koffers zeulden. Ons treinstel stootte op de Directe Oriënt-Expres en werd vastgekoppeld; door die dreun vlogen de deuren van de coupés open en vloog ik naar voren in de schoot van de vrouw tegenover mij, die verrast wakker werd.

De Directe Oriënt-Expres

Duffill had een brilletje met een draadmontuur opgezet, en met zoveel plakband over de lenzen dat hij de Blauwe Moskee wel nooit te zien zou krijgen. Hij verzamelde zijn pakjes en haalde grommend een koffer te voorschijn die als extra beveiliging tegen het openbarsten omwikkeld was met een sortering leren en canvas riemen. Een paar wagons verder kwamen we elkaar weer tegen en lazen het bordje op de slaapwagen: DIRECTE ORIËNT, met als reisroute PARIJS-LAUSANNE-MILAAAN-TRIËST-ZAGREB-BELGRADO-SOFIA-ISTANBOEL. We stonden naar het bord te staren; Duffill draaide aan zijn brillenglazen alsof hij met een verrekijker bezig was. Ten slotte zei hij: 'Ik heb in negentien negenentwintig met deze trein gereisd.'

Dit vroeg om een antwoord, maar tegen de tijd dat dit mij te binnen schoot ('Te oordelen naar zijn toestand lijkt me dit dezelfde trein!') had Duffill zijn pakjes en omwonden koffer alweer opgepakt en zijn weg over het perron voortgezet. Het was een grootse trein in 1929 en het spreekt voor zichzelf dat de Oriënt-Expres de beroemdste trein ter wereld is. Net als de Trans-Siberië Expres verbindt hij Europa met Azië, waaraan een deel van zijn romantiek toegeschreven kan worden. Maar hij wordt ook opgehemeld in de literatuur: de echtgenote van lady Chatterley reisde ermee, evenals Hercule Poirot en James Bond; Graham Greene stuurde er een paar van zijn zwervende ongelovigen mee op reis, nog voor hij er zelf op stapte. ('Omdat ik geen trein naar Istanboel kon nemen, had ik mij maar een grammofoonplaat aangeschaft van Honeggers Pacific 231,' schrijft Greene in zijn inleiding tot *Stamboul Train*.) Het boek dat de oorsprong is van deze romantiek is *De madonna van de slaapwagens* (1925) van Maurice Dekobra. Dekobra's heldin, lady Diana ('het type vrouw dat John Ruskin tranen in de ogen bezorgd zou hebben'), is helemaal weg van de Oriënt-Expres: 'Ik heb een kaartje